

УДК 1.147

Л. Г. Конотоп

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНЦЕПТІВ «СТАНОВЛЕННЯ» І «ЦІЛІСНІСТЬ» ЛЮДИНИ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Анотація. У статті проблема цілісності людини розкривається як ключове питання у всій антропологічній проблематиці, яке вимагає використання нових методологічних засобів пізнання, що усвідомлено філософами, релігієзнавцями, психологами XXI ст. Обґрунтовується розуміння людини як цілого ансамблю взаємопов'язаностей, як системи. У цьому зв'язку актуалізуються концепти «становлення» і «цілісності» як головні в аспекті реалізації духовності людини, її самореалізації, самоідентифікації. Багаторівневий підхід щодо дослідження цілісності людини реалізується завдяки усвідомленню цієї цілісності як єдності трьох реальностей – об'єктивної, суб'єктивної й трансцендентальної, а дієвість цих реальностей визначається через їх прояви на основі трьох головних функцій людини – природної, соціальної й духовної.

Ключові слова: людина, самореалізація, самоідентифікація, духовність, становлення, цілісність, реальність, дійсність, потенційність.

Вступ

Сьогодення України актуалізує одну з головних проблем філософії, релігієзнавства, культурології, етики та ін. – проблему людини, її становлення та цілісності, а головне – розгортання її духовної сутності. Це пов'язано з тим, що останні роки існування українського соціуму характеризуються не стільки увагою до людини, скільки увагою до матеріальних потреб, інтересів та благ. Безперечно, такий інтерес до матеріального обумовлений багатьма факторами, які домінували (й домінують) після прийняття Незалежності. Головними моментами виявляються процеси накопичення капіталу та його примноження, організація власного бізнесу, відсутність суттєвих інвестицій в науку, культуру і т. п. У такий спосіб, тривалий період, період змін в українському суспільстві постав періодом поширення та домінування суто матеріальних потреб і інтересів, що й відбилося на загальнокультурному рівні наших громадян. Очевидно, що ця проблема потребує як своєї теоретичної основи, так й її практичної реалізації.

Мета і завдання

Неоднозначність інтерпретацій проблеми становлення та формування людини вимагає розкриття сутності системного діалогу філософсько-релігійних і соціально-гуманітарних уявлень про людину, розкриття самого концепту «цілісність» у філософсько-релігійній, теологічній і релігієзнавчій антропологічних парадигмах.

Метою статті є виявлення головних «складових» сутнісних сил людини, які й є стрижнем її духовності.

Методологія дослідження

Методологією дослідження є міждисциплінарний підхід, який реалізується у використанні принципів об'єктивності, діалектики, історизму, системності. Аналітичний, філософсько-антропологічний і культурно-історичний методи є основою для усвідомлення парадигм дослідження сутності людини та її цілісності. Системна методологія обумовила можливість визначення цілісності людини як базового концепту для науки і релігії. Компаративний підхід дозволив прояснити спільне і відмінне як у наукових, так і в релігійних підходах до становлення й формування цілісності людини. Герменевтичний підхід постав базовим у процесі експлікації концептів «становлення» й «цілісність» у християнській антропології.

Результати

Джерела проблеми людини виявляються вже у «сивій давнині», як у східній, так і західноєвропейській філософсько-релігійній традиціях. Класичні пам'ятки людської історії – Дао-де – Цзін, Упанішади, Бхагават-Гіта, Біблія, Коран демонструють неабиякий інтерес до вдосконалення людини. Античність прагне розглянути цю проблему в контексті взаємовідносин природного і соціального, єдиного і часткового, індивідуального і колективного. Причому, проблема людини для античних мислителів – Сократа, Платона, Аристотеля та ін. – була не суто теоретичною проблемою, а й проблемою практичного характеру – тобто знання про людину дозволяло реалізувати конкретні практики зміни сутності людини.

Особливу увагу привертають мислителі середньовічної православної Візантії – Псевдо-Діонісій Ареопагіт, Василь Великий, Іоанн Златоуст, Григорій Богослов, Максим Сповідник, Григорій Палама та ін., які, фактично, формують традицію розуміння духовності людини, процесу її вдосконалення як поступової «деїфікації» («обожнення») людини, її «подоби Богів». Мислителі західноєвропейського Середньовіччя Аврелій Августин, Тома Аквінат та ін. продовжують проблему «Божественного і людського», гармонізації цих двох початків у людині. Новий час характеризується розглядом вищезазначеної проблеми крізь призму співвідношення свідомості й розуму, свідомості і чуттєвої природи людини. Ідея духовності як «дарунку», що набувається завдяки аскезі, «обоженню» і духовним практикам, поступово змінюється практиками суто інтелектуальними. На перший план виходить проблема самосвідомості та єдності пізнавальної діяльності людини (Р. Декарт, Ф. Бекон, Дж. Локк), яка постає однією з центральних проблем для представників німецької класичної філософії – Канта, Гегеля, Шеллінга, Фіхте, а в марксизмі діяльність людини органічно поєднується з її соціальною обумовленістю. Слід зазначити, що філософія XX століття відрізняється від попередніх учень, теорій та концепцій особливою увагою до екзистенціально-особистісної проблематики (М. Бердяєв, Л. Шестов, Ж.-П. Сартр, А. Камю, Г. Марсель, К. Ясперс). У межах психоаналізу й структуралізму проблема людини набуває нового тлумачення, де йдеться про неї в поняттях «суб'єкта» й «індивіда». Особливе значення мають праці, які присвячені дослідженню сутності й куль-

турно-функціональних особливостей релігії та науки, їхніх взаємовідносин у процесі пізнання природи людини, специфікації проблеми становлення людини та її цілісності у контексті філософської й релігійної антропологій – йдеться про праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників – П. Гайденко, А. Гордієнка, В. Горського, М. Капустіна, С. Кримського, М. Моїсєєва, С. Хоружего, В. Шинкарука, І. Яблокова, О. Яценка та ін. Водночас, аналіз праць, що присвячені проблемі становлення й цілісності людини, дозволяє зробити висновки щодо недостатності в аспекті її розробки. На нашу думку, це стосується неоднозначності понять «становлення» і «цілісність», їхніх інтерпретацій у науковому і теологічному підходах. Відомі дослідники З. Фройд, Е. Фромм намагалися проаналізувати недостатню розробленість цих понять і віднайти шляхи для їхньої компенсації. У З. Фройда цілісність, більшою мірою, була обґрунтована як досяжна, але не стабільна. У М. Гайдеггера – як «таємниця», але такі видатні філософи, як Ф. Гваттарі, Ж. Дельоз і Ж. Лакан вважали ідею цілісності людини примарною. Можна говорити, що філософія передбачає цілісність людини, як її потенціал, а теологія обґрунтовує цю цілісність (різними засобами). Так, у Святому Письмі йдеться про подвійне розуміння структури людини – дихотомічне і трихотомічне. Дихотомія – це єдність протилежностей людини зовнішньої (тіло) і людини внутрішньої (душа-дух). Трихотомія – це єдність тіла, духу і душі. Цілісність інтерпретується як початкова якість людини, що спрямовує до онтологічного ґрунту, яким є замисел Бога щодо людини. Тобто, з одного боку, цілісність надана людині, а з іншого – її треба досягти.

Обговорення

У межах традицій розуміння сутності людини ми можемо виявити дві парадигми, що фундуються на різних базових установках. По-перше, йдеться про релігійну парадигму, яка заснована на усвідомленні людини як «образі та подобі» Богові; по-друге, про наукову парадигму, яка ґрунтується на соціо-природній основі людини. Але, на жаль, проблема становлення і цілісності людини, все ще залишається не проясненою, що визначається сучасним соціокультурним простором, який, на нашу думку, був і залишається некомфортним в екзистенціальному плані через прискорений ритм життя, глобальні проблеми і локальні конфлікти, світову економічну кризу та ін.

В умовах «пост-секулярного світу» (С. Жіжек) розробка змісту становлення й цілісності потребує своєї інтерпретації не тільки в межах науки і релігії, світської й релігійної культур, але й на рівні різноманітних парадигм осмислення людини.

Впродовж усієї історії існування людства філософи, теологи, культурологи, психологи та ін., перш за все, звертали увагу на подвійну «природу» людини, яка, з одного боку, виявляє саму людину як недосконалу істоту, що має прояви зла до соціуму та природи і, навіть, до себе самої. З іншого боку, людина, час від часу, виявляє власну досконалість, приналежність до Божественного. Фактично, всі дослідники, при усвідомленні такої подвійності людини, наполягають на її потребі бути духовно-цілісною

істотою. Слід зазначити, що, наприклад, в історії філософії цілісність людини інтерпретується по-різному. Представники філософії Античності вважали людину своєрідним мікрокосмом. Середньовіччя розкриває ідею цілісності як подобу Христу. Доба Нового часу – як раціональність людини, тому й її цілісність тлумачиться як цілісність світового розуму, ідеї або за аналогією з цілісністю природи. Особливістю української традиції філософування є те, що в її межах людина завжди розглядалася як суто духовно-душевна істота. Це стосується й ідей марксизму, який розвинув концепцію гармонійно розвинутої людини або моральнісної людини. Проблема дослідження цілісності людини має, на нашу думку, три головні аспекти. По-перше, йдеться про теоретичний аспект, який полягає в тому, що поза вирішенням проблеми духовної цілісності людини неможливо вирішити більш конкретні питання щодо цінності та смислу життя людини, питання про призначення людини, її значення та сутності її внутрішнього світу. Розмисли про людину містять у собі світоглядні та пізнавальні фактори – сучасна психологія, історія, біологія, етнографія, археологія накопичили багато свідчень про людину, які мають достатньо суперечностей й які потребують узагальнення на філософському рівні.

Іншими словами, в межах відносин «людина-світ» виникає нова реальність, а ґрунтом її існування є розмаїття проявів людини, що базується на визначеності людини. Виникає питання щодо достовірності основ такої визначеності. В марксизмі людина як така визначається діяльністю, саме в процесі праці людина постала істотою духовною. Відповідь на питання «достатніх засад» людського можна відшукати тільки завдяки усвідомленню дійсної цілісності людини, яка сама по собі визначає міру людського, міру духовного. По-друге, слід згадати й про практичний аспект проблеми цілісності людини. Йдеться про її суб'єктивність. Сьогодні демонструє нам інформаційне відчуження, яке є провідним і найбільш глобальним видом сучасного відчуження людини. Проблема полягає в тому, чи має людина сили для того, щоб подолати таке відчуження. Існує дійсна загроза, що людина може перетворитися на соціальний механізм. Вочевидь, протистояти такій загрозі може тільки цілісна людина, з розвиненим світом суб'єктивності, зі стійкою системою цінностей, з чіткими вимогами до себе і до інших. Цілісність людини – це можливість вирішення суперечностей між соціальним і біологічним, індивідуальним і соціальним, індивідуальним і національним, суперечностей між культурними і цивілізаційними аспектами. Українська дослідниця Л. Ороховська у статті «Атомізація суспільства як домінуюча тенденція в соціокультурній динаміці інформаційної доби» зазначає: «Індивідуалізація суспільства, яка розпочалася в часи, коли перевага стала надаватися індивідуальному над родовим, коли індивід став проявляти свої зусилля і відповідальність, постаючи як монадна цілісність, що індивідуалізує спільне буття, стала протидією тенденції знеособлення, притаманній безособово-суспільній сутності людини. Продукти людського духу завжди були результатом індивідуальних духовних сил,

тому тенденція до індивідуалізації розглядається нами як прогресивна для розвитку історії» (Ороховська, 2017: 33).

Сучасний український соціум чітко ставить питання про формування та виховання моральнісної людини. Але, на жаль, при всій постановці цього питання й дотепер немає його конкретного вирішення. В Україні не існує концептуального підходу до цієї проблеми. Ми мріємо про досконалу людину, але мрії потребують дій. І розглядати цю проблему слід не з точки зору ідеології або ідеологій, а з позицій права, моралі, моральності, творчості, ціннісних орієнтацій.

І, нарешті, третій – ідеальний аспект. Духовна цілісність людини та її розвиток є конкретизацією загальної проблеми ідеалотворення. Культура є ідеалотворюючим аспектом життя людей. Іноді можна говорити про загибель культури, але не тому, що припиняється реалізація сутнісних сил людини або зійшли нанівець норми діяльності, а тому, що знищений ґрунт самої культури – ідеали. В такий спосіб і виникає нагальна потреба в якійсь новій, іншій ієрархії «образів життя». Ідеали формуються не тільки народами, соціальними спільнотами та спільнотами, але й окремою людиною. Ідеал – це дещо визнане, те, що закладене та представлене (Гегель). Ідеал виступає як ідея, що не вимагає для власного обґрунтування якихось більш ґрунтовних ідей. Тому ідеал є ґрунтуючою ідеєю та основою існування і розвитку духовного світу людини. З ідеалом пов'язана діяльність нашого духовно-душевного світу, його стабільність. Очевидно і для сучасного українського суспільства варто говорити про становлення ідеалів, про вироблення українською культурою тих орієнтирів, які є такими важливими для всіх громадян і, особливо, для нашої молоді. Але й з ідеалами, з тими морально-ціннісними орієнтаціями, що функціонують у соціумі, важко говорити про творчість, моральність та самоусвідомлення.

Саме тому великого значення набуває те, що до усвідомлення цілісності людини слід підходити з позиції визначення людини як своєрідного мікросмоса. Такий підхід обумовлений тим, що в дійсності існує ієрархія подібних структур. Причиною цього явища є те, що цілісність має характер складного утворення і має можливості для породження інших цілісностей, які теж мають складну організацію, а структура передається кожній наступній цілісності за умовою подібності. Тому й постає можливим виділити такі цілісності як буття, природа, соціум, людина. Цілісність буття виявляється через єдність об'єктивної, суб'єктивної і трансцендентної реальностей. У такий спосіб, ми переходимо на такий рівень осмислення субстанції, яка не може (ні за яких умов) втратити жодної своєї якості та відносин, а на цій основі здатна породжувати нові форми, зв'язки та відношення. Таке відношення між суб'єктом і цілісним буттям є важливим для дослідження цілісності самої людини. Людина є цілісною системою, до того ж системою відкритою, тому що містить у собі такі елементи, головною властивістю яких є нескінченність. При цьому відносини, що утворюються між елементами цілісної системи, і відносини, що складаються між елементом і самою цілісністю, визначаються як відносини рівносильні (Добронравова,

1990; Дротянко, 2016; Кримський, 1974). Система, що містить у собі елемент нескінченності, є на порядок вищою, складнішою, ніж та система, що не має зазначеної якості. Людина – це Універсум, який дорівнює Універсуму природному. Сутність людини знаходиться у процесі постійного відтворення власної цінності та ставленні й реагуванні всією своєю цілісністю на впливи зовнішнього світу. Тільки в такий спосіб людина набуває власної самоцінності для Універсуму. Людина як духовна істота розпочинається з діяльності, а форми її діяльності розширюють обрії духовного становлення. Цілісність як така набувається людиною не примноженням кількості граней її природи, але тільки універсалізацією її власного світу, розвитком її здатностей жити. При цьому вона має «вбирати» (тобто переводити із зовнішнього плану на внутрішній план всі характеристики буття) у себе різноманітні способи буття та збагачуватися ними, тобто йдеться про універсальність як реальних, так і ідеальних відносин людини: «Універсальність індивіда не в якості мисленнєвої або уявної, а як універсальність його реальних та ідеальних відносин» (Маркс, 1969: 35).

Багаторівневий підхід щодо дослідження цілісності людини реалізується завдяки усвідомленню цієї цілісності як єдності трьох реальностей – об'єктивної, суб'єктивної й трансцендентальної, а дія цих реальностей визначається через їхні прояви на основі трьох головних функцій людини – природної, соціальної й духовної. На нашу думку, такий підхід дозволяє розкрити розмаїття проявів та виявів людини в її численних взаємозв'язках з природними, соціальними феноменами, з іншими людьми, а головне – із самою собою. Людина реалізує свій зміст завдяки єдності совісті та знання, віри та вчинку. Йдеться про архітекtonіку суб'єктивності людини, яка визначається її духовністю, самооцінкою, самоідентифікацією, внутрішнім потенціалом спротиву.

Висновки

Сьогодні потребує створення багаторівневої концепції цілісності людини. Основою нашого підходу є фундаментальні принципи постіндустріальної картини світу. Це – принципи онтологічної суб'єктивності, нескінченності, цілісності, принцип додатковості й принцип онтологічної відносності. Людина не є одиницею, замкненою істотою, яка обмежена можливостями і межами певної сутності. Людина – це освоєний, засвоєний та присвоєний світ, світ її сутнісних сил, світ предметностей людини, кожна з яких містить у собі одночасно й саму людину, й інших людей, у ставленні до яких вона має буття. Іншими словами, людина є ансамблем зв'язків, які постійно встановлюються і перетворюються. Світ людини зафіксувати неможливо, він є мінливим, творчим, відкритим. Питання щодо цілісності й становлення людини є ключовим питанням всієї антропологічної проблематики, потребує для свого вирішення використання нових методологічних засобів пізнання, що вже цілком усвідомили філософи, культурологи, релігієзнавці, психологи XXI ст.

Список літератури

1. Добронравова І. С. Синергетика: становлення нелінійного мислення / І. С. Добронравова. – К.: Либідь, 1990. – 152 с.
2. Дротянюк Л. Г. Специфіка методологічних засобів науки в процесі її інформатизації / Л. Г. Дротянюк // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2016. – № 1. – С. 11-15.
3. Дротянюк Л. Г. Фундаментальне і прикладне знання в авіакосмічних дослідженнях / Л. Г. Дротянюк // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: 36. наук. праць. – К.: НАУ, 2005. – С. 22-27.
4. Крымский С. Б. Научное знание и принципы его трансформации / С. Б. Крымский. – К.: Наукова думка, 1974. – 208 с.
5. Маркс К. Экономические рукописи 1857-1859 гг. Первоначальный вариант «Капитала» / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Сочинения. – 2-е изд. – т.46, ч. 2. – М.: Политиздат, 1969. – 565 с.
6. Матяш Т. П. Бытие. Сознание / Т. П. Матяш // Философия. – Ростов-на-Дону, 1997. – С. 125-130.
7. Ороховська Л. А. Атомізація суспільства як домінуюча тенденція в соціокультурній динаміці інформаційної доби / Л. А. Ороховська // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія. – 2017. – № 1 (25). – С. 29-33.

Л. Г. Конотоп

ФИЛОСОФСКО-РЕЛИГИОЗНЫЕ ИНТЕРПРЕТАЦИИ КОНЦЕПТОВ «СТАНОВЛЕНИЕ» И «ЦЕЛОСТНОСТЬ» ЧЕЛОВЕКА

В статье проблема целостности человека раскрывается как ключевой вопрос во всей антропологической проблематике, который требует использования новых методологических средств познания, что осознанно философами, религиоведами, психологами XXI в. Обосновывается понимание человека как целого ансамбля взаимосвязанности, как системы. В связи с этим актуализируются концепты «становление» и «целостность» как главные в аспекте реализации духовности человека, его самореализации, самоидентификации. Многоуровневый подход к исследованию целостности человека реализуется благодаря осознанию этой целостности как единства трех реальностей - объективной, субъективной и трансцендентальной, а действенность этих реальностей определяется через их проявления на основе трех главных функций человека - природной, социальной и духовной.
Ключевые слова: человек, самореализация, самоидентификация, духовность, становление, целостность, реальность, действительность, потенциальность

L. Konotop

PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS INTERPRETATIONS OF CONCEPTS OF "DEVELOPMENT" AND "GOAL" OF HUMAN

Introduction. In the article, the problem of the integrity of man is revealed as a key issue in all anthropological problems. **Research methods.** The problem the article is devoted to requires the use of new methodological means of cognition that is understood by philosophers, religious scholars and psychologists of the XXI century. Such an approach is very relevant for modern Ukraine, as the upbringing of the younger generation implies awareness and disclosure of the concepts of "becoming" and "integrity". **Discussion.** Many Foreign and Ukrainian scholars have devoted a sufficient number of jobs to this problem, but some use a reduction method, which leads to one-sided comprehension of the human problem. **Research results.** Such an approach to the understanding of the integrity of a person gives incomplete understanding of such important issues as the nature of man. Even in the days of Antiquity, spiritual practices, including philosophical ones, had a religious and moral-practical character. The soul was a kind of guarantor of unity and a source of human integrity, which was still potentially. The isolation of the "self" of man through ritual spiritual, practical and rational-theoretical actions leads to the acquisition of integrity, first of all, through the knowledge of man himself. In the Middle Ages, the paradigm of transcendence was dominant. The development of the paradigm of immanence is typical of the Renaissance, when the spiritual practices of "deification" are gradually replaced by intellectual practices. **Conclusions.** The author substantiates the understanding of the person as a whole ensemble of interconnections as a system. In this regard, the concepts of "becoming" and "integrity" as the main ones in the aspect of the realization of human spirituality, its self-realization, self-identification, are actualized. The multilevel approach to the study of human integrity is realized through the realization of this integrity as the unity of three realities – objective, subjective and transcendental, and the effectiveness of these realities is determined through their manifestations on the basis of three main functions of man – natural, social and spiritual.

Key words: person, self-realization, self-identification, spirituality, formation, integrity, reality, actuality, potentiality.

References

1. Dobronravova I. S. Synerhetyka: stanovlenie nelyneynoho myshleniya / I. S. Dobronravova. – K.: Libyd', 1990. – 152 s.
2. Drotiyanok L. G. Spetsyfika metodolohichnyh zasobiv nauky v protsesi yiyi informatyzatsiyi / L. G. Drotiyanok // Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. - Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya. – 2016. – №1. – S. 11-15. 5.
3. Drotiyanok L. G. Fundamental'ne i prykladne znannya v aviakosmichnykh doslidzhennyakh / L. G. Drotiyanok // Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. - Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya: Zb. nauk. prats'. – K.: NAU, 2005. – S. 22-27.
4. Krimskyy S. B. Nauchnoe znanye i pryntsyipy eho transformatsiji / S. B. Krimskyy. – K.: Naukova dumka, 1974. – 208 s.
5. Marks K. Ekonomycheskiye rukopysy 1857-1859 pp. Pervonachal'ny varyant «Kapitala» / K. Marks, F. Zhnel's. – Sochyneniya. – 2-e izd. - t.46, ch. 2. – M.: Polityzdat, 1969. – 565 s.
6. Matyash T. P. Bytie. Soznanye / T. P. Matyash. - Fylosofiya. - Rostov-na-Donu, 1997. - S. 125-130.
7. Orokhovs'ka L. A. Atomizatsiya suspil'stva yak dominuyucha tendentsiya v sotsiokul'turniy dynamitsi informatsiyoi doby / L. A. Orokhovs'ka // Visnyk Natsional'noho aviatsiynoho universytetu. - Seriya: Filosofiya. Kul'turolohiya. – 2017. – № 1(25). – S. 29-33.